

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ

КАТЕДРА ПО СЛАВЯНСКО ЕЗИКОЗНАНИЕ

ЮЛИЯНА СТЕФАНОВА УЗАНИЧЕВА

**СТРАТЕГИИ НА ЕЗИКОВА АГРЕСИЯ В ПАРЛАМЕНТАРНАТА РЕЧ НА
БЪЛГАРИЯ И УКРАИНА**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ в област на
висше образование 2. *Хуманитарни науки*, професионално направление 2.1. Филология,
докторска програма *Славянски езици (украински език)*

Научен ръководител:

доц. д-р Албена Проданова Стаменова

София
2020

Дисертационният труд на тема „Стратегии на езикова агресия в парламентарната реч на България и Украйна“ е обсъден на заседание на Катедрата по Славянско езикознание на Факултета по Славянски филологии към Софийския университет „Св. Климент Охридски“ –
София, 28.01.2020 г.

Дисертационният труд е с обем от 265 страници и се състои от увод, четири глави, заключение, библиография и приложения.

Състав на научното жури:

Председател:

Доц. д-р Надежда Иванова Михайлова-Сталянова, Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Членове:

Доц. д-р Албена Проданова Стаменова, Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Проф. д-р Донка Иванова Александрова-Бубняк, Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Доц. д-р Ваня Иванова Зидарова, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Проф. д-р Василка Радева Рангелова, Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Рецензенти:

Доц. д-р Надежда Иванова Михайлова-Сталянова, Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Доц. д-р Ваня Иванова Зидарова, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Автори на становища:

Доц. д-р Албена Проданова Стаменова, Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Проф. д-р Донка Иванова Александрова-Бубняк, Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Проф. д-р Василка Радева Рангелова, Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Публичната защита на дисертацията ще се състои на открито заседание на журито на 15 юни 2020 г. в 13.00 ч. в Зала 1 на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

АКТУАЛНОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Актуалността на предлаганото изследване се определя основно от два фактора. От една страна, парламентаристите са хора, които поради високия си социален статус и управленски отговорности предизвикват засиления интерес на обществеността към личностите и поведението си, а чрез множеството си публични изяви и държанието си в неформална среда задават тон в обществото. Депутатите неслучайно се наричат народни представители. Те не просто са избрани от народа, а са и негова представителна извадка. Изследването на речта им, толкова повече на целенасочено агресивната реч като лош пример, разкрива интелектуалните и морални нагласи не само на самите политици, но и на обществото, което ги е излъчило.

От друга страна, макар темата за речевата агресия да е изследвана и в България, и в Украйна, съпоставително изследване на стратегиите на езикова агресия в двете държави в парламентарен контекст до момента не е правено. Именно затова смятаме, че настоящият труд е актуален и ще допринесе за запълване на тази празнина в изследванията до момента.

ОБЕКТ, ПРЕДМЕТ, ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Обектът на изследователския интерес в настоящата работа е речта на народните представители в България и Украйна. Освен конкретно върху речите на депутатите, произнесени от трибуната в парламента, концентрираме вниманието си и върху техни изказвания извън Народното събрание или Върховната Рада. Това са публични официални изказвания на парламентаристите, които са произнесени от политиците в качеството им на парламентаристи. Тези изказвания стават достояние на широката общественост и са в състояние да влияят както върху общественото мнение, така и върху стила на говорене на определен кръг от слушателите, зрителите и/или читателите на тези публични изявления.

Като официални изявления разглеждаме и публикациите на парламентаристите в публичните им профили в социалните мрежи. Този тип комуникация с обществеността става все по-популярен като евтина и много мощна платформа за изразяване и защита на позиция или дори агитация от страна на политиците, в това число депутатите.

Така, непосредствените източници, от които черпим сведения за речта на българските и украинските народни представители, са аналогични за двете изследвани групи хора и за двата обществено-политически контекста. Те са няколко основни вида:

- *стенограми* на парламентарни заседания в Народното събрание и Върховната Рада, които са достъпни в електронен вид на сайтовете на двете институции;

- *изказвания по време на официални събития*, които са документирани като видео материал и или публикации в електронни медии или вестници;

- *интервюта с депутати и политици*, които имат достъп до парламентарната трибуна, в ефирни и онлайн медии;

- *цитати от изказвания на депутати в кулоарите на парламента*, публикувани в електронни и онлайн медии;

- *официалните профили на парламентаристи в социалните мрежи*.

По-голямата част от материала, върху който се базира изследването, е от периода 2014–2018 г. Периодът е избран неслучайно. Началото му е изключително бурно от политическа гледна точка време както в България, така и в Украйна. И в двете държави има обществено напрежение и масови протести пред Парламента и по улиците на столичните градове. В София това са първите големи протести от падането на тоталитарния режим до момента. В Киев е безпрецедентното излизане на хиляди хора, подкрепящи европейското бъдеще на страната, на площада, и кървавите сблъсъци на Майдана. Общественото напрежение поставя политиците в екстремни условия, при които много по-трудно могат да запазят самообладание,

което позволява да се наблюдават непосредствените им реакции, без режисура от партийните централи. От друга страна точно в този период ръководствата на политическите партии трябва да работят усилено, за да контролират действията на представителите си. Затова смятаме, че този период от четири години е изключително интересен и показва цялата палитра от възможности за употреба на агресия в политическата среда на България и Украйна.

Взети са предвид и текстове, които се отнасят към по-ранен период, но са много ярки като примери за конкретни явления и биват цитирани или преповтаряни от депутати в изследвания от нас период.

Предмет на изследването ни ще са думи, изрази и употреба на различни речеве похвати в публичните изказвания на парламентаристите от България и Украйна, които могат да бъдат окачествени като агресивни – нападки, обиди, както и думи и изрази от общ характер, които в контекста на разговора променят прякото си значение и могат да бъдат определени като агресивни, тъй като се използват с цел уязвяване на опонент, и са част от определено целенасочено речево поведение.

Цел на изследването ни е да установим защо се използва езикова агресия от страна на парламентаристите в България и Украйна, към кого е насочена тя и доколко е ефективна.

Изследователските задачи, които си поставяме в рамките на изследването за постигане на неговата цел, са следните:

– общ преглед на изследванията по темата за агресивна реч и поведение въобще и в частност на политиците, които са правени до момента в психологията, социологията и лингвистиката, както и на връзката между политиката и езика;

– общ преглед на формирането и развитието на парламентарната реч в България и Украйна през периода на прехода – от края на 80-те години на XX век до момента;

– идентифициране, събиране и описание на агресивен тип реч и поведение от страна на парламентаристите в България в периода 2014–2018 г.;

- идентифициране, събиране и описание на агресивен тип реч и поведение от страна на парламентаристите в Украйна в периода 2014–2018 г.;
- систематизиране и класификация на събрания материал;
- обобщаване на приликите и разликите в стратегиите на езикова агресия на парламентаристите в България и Украйна в периода 2014–2018 г. на базата на събрания материал;
- създаване на езикови портрети на политици, които най-ярко представят определен тип агресивно говорене;
- изследване на нагласите на избирателите спрямо проявите на езикова и/или физическа агресия от страна на депутати чрез провеждане на онлайн анкета, изготвена на български и украински език и обобщаване на резултатите от нея.

Основните термини, които се използват в настоящия труд, са следните:

Стратегия - планирането и реализацията на действия, които целят достигане до определен резултат чрез наличните средства. Когато говорим за езикова стратегия, то ще разбираме планирането и реализацията на действия, които целят достигане до определен резултат, като единственото средство за постигането на този резултат е речта.

Агресия – действие, което цели нанасяне на вреда на другия или насочено към постигане на някаква цел от неутрален характер, при което враждебното поведение се използва единствено в качеството си на средство, тоест то не е цел. Разглеждаме агресията в три направления – физическа и речева, активна и пасивна, директна и индиректна в зависимост от проявите ѝ.

Езикова и речева агресия - речево поведение, което цели да уязви и злепостави човек или група хора, като употребява по техен адрес обиди, подигравки, саркастични подмятания или друг тип лексика, която води до унижение на обекта на речта. В настоящия труд ще използваме термините „речева агресия“ и „езикова агресия“ като синоними с цел избягване на повторения, но с

уговорката, че когато говорим за езикова агресия, винаги става дума за индивидуален акт на употреба на езика в речта.

Стратегия на езикова агресия - планирането и реализацията на речеви действия, които целят да уязвят и zlepоставят човек или група хора чрез употреба по техен адрес на обиди, подигравки, саркастични подмятания или друг тип лексика, която води до унижение на обекта на тези действия.

Агресивността на речта - употреба на обиди, подигравки, саркастични подмятания, които целят да унижат опонента, употреба на думи от общ характер, които в контекста на контректното изказване носят характер на обида или цели да се унижи опонента, както и нарушаване на общоприети норми за комуникация, които водят до напрежение и уязвяват опонента.

Обект на агресията – непосредственото лице или група лица, социална група или прослойка, към които е насочена речевата агресия.

Адресат на агресията – лице или група лица, социална група или прослойка, които е предназначена да впечатли или върху които да повлияе (въздейства) речевата агресия, насочена към определен обект.

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕ

Методиката на изследването се базира на теоретични и практически методи на изследване: проучване, наблюдение, анкета, интервюта, анализ, сравнение, предположение и проверка. От една страна се изследват средствата, чрез които се реализират стратегиите на езикова агресия в парламентарната реч на България и Украйна, а от друга страна – целта на употребата на агресия в речта на политиците и доколко тя влияе на избирателите, към които всъщност е насочено политическото говорене.

СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертацията „Стратегии на езикова агресия в парламентарната реч в България и Украйна“ се състои от увод, четири глави, към всяка от които има и изводи, заключение, библиография и две приложения.

УВОД

В увода е обоснована актуалността на изследването, определят се обектът, предметът, целта, задачите, които да се изпълнят по пътя към осъществяването ѝ, структурата на текста и актуалността на изследването. Изведен е терминологичният апарат, с който си служи изследването и се изясняват основните понятия – стратегия, агресия, езикова/речева агресия, стратегии на езикова агресия, агресивност на речта, обект и адресат на агресията.

ПЪРВА ГЛАВА

Първата глава – „Език, политика и агресия“, проследява теоретичните постановки какво е политика и какво е агресия, както и проучванията по темата за връзката между езика и политиката и за това какви са проявленията на агресията въобще и в частност в политиката.

В **първия раздел** на тази глава – „Политиката и езикът“ става ясно, че политическият конфликт неизменно е съпроводен от агресия. Тя от своя страна може да се проявява пасивно или активно. Може да получава различни форми и проявления в зависимост от нивото на интелигентност, в това число и емоционална, на съответната личност. Макар политиката и войната често да се използват като антоними в теорията, на практика нерядко ставаме свидетели на политически войни – както словесни, така и физически. Понякога скрити, понякога явни, но винаги осезаеми, както за участниците в тях, така и за

електората – избирателите, които в крайна сметка трябва да изберат на чия страна в конфликта да застанат. А те според социологията неизменно избират страна, защото както при животинските групи, така в човешкото общество, психологията на тълпата е такава, че задължително избира лидер. Този лидер задава темпото на останалите, указва посоката на движение и поведение на останалите. Затова е важно да се изследва поведението на лидерите – в случая на политическите лидери. Техните изяви, начин на изразяване са „заразни“ и неизменно се отразяват в поведението на тълпата, на общността, която застава зад него.

Езикът се определя като един от основните и най-важни инструменти на политиката. С негова помощ се формулират, обосновават или защитават не само идеи, но и решения.

Вторият раздел на първа глава – „Агресия и видове агресивно поведение“ е посветен на изясняване на понятието агресия и открояване на различните видове агресивно поведение, така както са формулирани от учени от различни сфери на науката като се дава превес на изследванията от сферата на хуманитарните науки.

Според някои от теорите агресията е вроден инстинкт, който е характерен за всяко живо същество, други предполагат, че по-скоро външните условия, отколкото вродените качества на индивида, са критични за възникването на агресия. От друга страна според Зигмунд Фройд, макар агресията да е характерна за всяко човешко същество, страхът от наказание би могъл доведе до нейното избягване или трансформиране. Този страх може да възпрепятства появата на агресия, да я измести към други мишени или да промени формата на появата ѝ, смята Фройд.

В тази глава са описани и осемте основни групи агресия, според класификацията на Алан Бъс. Той разглежда агресията в три направления – физическа и вербална, активна и пасивна, директна и индиректна.

	Физическа	Вербална
--	-----------	----------

	Нападение	Заплаха	Нападение	Заплаха
Директна	физическа атака	приготовление за нанасяне на побой	присмиване	предизвестена увреда
	Физическа		Вербална	
	Нападение	Заплаха	Нападение	Заплаха
Индиректна	Увреда на близък на жертвата	Заплаха към близък на жертвата	Разпространение на клюки	Изнудване

При **директната активна физическа агресия** нападателят нанася удари с юмруци, рита, дера, хапе, щипе, скубе, блъска другия. Наблюденията ни показват, че този вид агресия не е чужда нито на българския, нито на украинския политически живот.

Директната пасивна физическа агресия се изразява в това да се попречи на някого да достигне желана цел, да не му се обръща внимание, да се пренебрегват нуждите и исканията му. Често такъв вид агресия наблюдаваме от страна на политиците спрямо техните избиратели.

При **индиректната физическа агресия** увредата се нанася не директно върху жертвата, а върху нейни вещи или близки хора. Примери за **индиректна активна агресия** са надраскване на кола с пирон, кражба или умишлена повреда на автомобил или друга ценна за жертвата на агресията вещ, причиняване на вреда на близките му, както и наемане на трето лице, което да извърши директна агресия. Примери за подобен вид агресия на политици спрямо техни опоненти би било трудно да се представят, тъй като те би следвало да се разследват от полиция и

едва след решение на съда да може да се каже със сигурност дали дадено действие и увреда е индиректна физическа агресия и кой е агресорът.

При **индиректната пасивна физическа агресия** агресорът отказва да се подчини на искането да изпълни някаква необходима задача. Обикновено този вид агресия в политическите среди е следван от преминаване на дадена личност от една партия в друга или излизане от политиката.

Директната активна езикова агресия представлява словесни действия, при които човек може да заплашва, да ругае, да прави обидни забележки, да сгълчава, да упреква, да унижава, да се подиграва, да се присмива, да дразни. Крайната цел на директната активна езикова агресия е да стресира жертвата, да ѝ причини тревожност и/или да удари по самочувстието ѝ. Това е може би най-често срещаният вид езикова агресия, не само сред политиците, но и въобще в човешките отношения. Наблюдава се във всички видове политически изявления – намираме примери за директната активна физическа агресия, както в стенограмите на парламента, така и в изявленията на парламентаристите в социалните мрежи и в медиите.

Директната пасивна езикова агресия може да представлява отказ да се отговаря на другия, или пък изобщо да му се говори. Този вид езикова агресия се среща далеч по-рядко от активната, както при украинските, така и при български политици през изследвания период – 2014–2018 г. Най-често директната пасивна езикова агресия се използва в случаите, в които е неудобно да се отговори на даден въпрос, и често е съпроводена от изречения като „Думите ви нямат нужда от коментар“, „Нямам намерение да коментирам лъжи“ и други подобни.

Индиректната активна вербална агресия се изразява в разпространяване на клюки за другия. В тази група бихме могли да причислим и така наречения „черен политически пиар“, чиято цел е не да изтъква качествата на дадена личност или партия, а да подчертава недостатъците на друга.

Индиректната пасивна вербална агресия може да се прояви под формата на отказ да се говори в защита на другия, когато той е несправедливо критикуван. Това е най-трудният за изследване вид агресия що се отнася до политическия живот, тъй като е почти невъзможно да се докаже дали даден политик премълчава факти, които биха могли да са в полза на негов опонент.

Театрализираната агресия и друго понятие, което се разглежда в първата глава на изследването. Това е заучен тип агресия, която се използва с определена цел. В този смисъл се явява като подразделение на така наречената **инструментална агресия**, която за разлика от **враждебната**, се използва с определена цел, която е различна от това просто да се навреди или унижи опонента.

Изводите, които се налагат от първа глава са следните:

1. Речта е основно средство за постигане на политически цели. Политическата реч еволюира според нуждите на момента, в който се използва. Най-резки и отчетливи промени на политическата реч се наблюдават при смяна на политическия строй. Възможността на политиците да се изказват и да бъдат чути е един от атрибутите на властта.

2. Агресията е вид инстинкт. Способността да се управлява агресията зависи от степента на зрялост на индивида и от силата на външните подбуди, които са довели до проявата ѝ. Агресията може да бъде и театрализирана – не реакция на определен дразнител, а целенасочено поведение, което цели да уязви противника.

3. В зависимост от начина, по който се изразява, агресията може да бъде физическа или езикова (вербална), активна или пасивна, директна или индиректна. В зависимост от целта на агресията, тя може да бъде враждебна или инструментална. Враждебният тип се използва, когато човекът, използващ агресия, цели да навреди на опонента си; инструменталният тип – когато желанието е не директно нанасяне на вреда, а постигане на определена цел, която се простира извън конкретната ситуация.

ВТОРА ГЛАВА

Втората глава е посветена на проучване на конкретните стратегии на езикова агресия и начина на тяхното реализиране в парламентарната реч на България. В **първия раздел** се прави ретроспекция на развитието на политическия език в страната от края на ХХ век до периода 2014–2018 г. Установяваме, че във времето на прехода в България, а именно периода от 1989 г. насам се наблюдават няколко типа политическо говорене, които можем да определим като вълни, които заливат политическата сцена, а след това отстъпват на нови вълни. Първата вълна е на емоционалните идеалисти от самото начало на прехода, когато нападите от страна на новите политици и агресията срещу бившата комунистическа партия и нейните представители, залива общественото пространство. В този период има сериозни словесни сблъсъци, придружени нерядко с физическа агресия в парламента. Постепенно тази вълна отслабва, а новите политици, които останават в парламента усвояват маниери, подобаващи на истински политици. Директните нападки започват да отстъпват на хаплива ирония и сарказъм, което обаче не означава, че агресивния тон е спаднал. Той просто преминава от един тип в друг. Обраща се внимание и на театрализирането на агресията и проявите на агресия от страна на политиците в социалните мрежи като сравнително ново явление.

Във **втория раздел на втора глава** се разглеждат конкретните стратегии на езикова агресия на българските парламентаристи като се привеждат и редица конкретни примери за подобни изказвания, документиранни в стенограмите на парламента или публикувани в медиите. Търси се отговор на въпросите какво предизвиква езиковата агресия на политиците и по какъв начин се изразява тя.

Най-често причина за езиковата агресия у депутатите се явяват обсъжданията на законите за бюджета, както и спорни проекти, които се отнасят и вълнуват голяма група от хора или засягат сериозни икономически интереси. Много чувствителна тема, която предизвиква ожесточени спорове и проява на

езикова агресия, е и обсъждането на темата корупция. Специално внимание в търсене на отговора какво предизвиква езиковата агресия се обръща на **популизма**, който се оказва един от генераторите на агресивното говорене в парламента. Друг фактор, който води до изблици на агресивно говорене е явление, което формулирахме като **„синдром на подчинения език“** и се изразява във враждебно отношение спрямо употребата, особено в официална среда, на език, различен от националния, към който съответния народ е имал някаква политическа зависимост във времето. Тази зависимост по отношение на самите езици обобщихме в понятията „подчинен език“ и „доминиращ език“. За България в ролята на доминиращ език в различни периоди от развитието на страната влизат турският и руският език, спрямо които българския се явява подчинен в даден исторически етап. Тази подчиненост, макар и отдалечена във времето, продължава да предизвиква изблици на агресия при употребата на някой от двата езика в официални обръщения.

Отговорът на въпроса как се изразява езиковата агресия е обобщен в раздела на втора глава „Класификация на обидната лексика“. В него са обособени два раздела. Първият е посветен на откровено агресивна лексика – **обидни думи, ругатни, пейорация**. Приведени са различни примери от политическата практика за всеки един от тези типове агресивно говорене като само част от тях са думи и изрази като „идиот“, „затваряй си мръсната уста“, „тъпанар“, „майната му на всичко“, „да еба майка ѝ“ и др.

Вторият раздел се фокусира върху употребата на лексика, която не е откровено обидна, а се реализира чрез **метафори и евфемизми**. Този тип обидна лексика е обобщена в няколко подточки, в зависимост от това от коя област на живота се взимат евфемизмите, които се употребяват в агресивната реч – военно дело, флора и фауна, медицина, изкуство. Някои от най-често използваните термини са „мина“, „синдром“, „идиот“, „дебил“, „пуйка“, „мишок“, „цирк“,

„фарс“ и др. Установихме, че преминаването от „Вие“ на „ти“ също е един от похватите на езиковата агресия, както и натрупването на негативна лексика.

Във втората глава е обърнато и специално внимание на начина, по който се изразява езиковата агресия при жените и мъжете политици в България. Създадени са и четири езикови портрета – два женски и два мъжки, на оратори, които имат характерен стил на изразяване, а именно Корнелия Нинова, Цвета Караянчева, Волен Сидеров и Цветан Цветанов. Установяваме, че жените по-често са склонни да обиждат опонентите си като се хващат за техни външни черти, докато мъжете са по-склонни да нападат опонентите си на теми, свързани с тяхната мъжественост или женственост. Не съществува особена разлика в честотата на употреба на агресивна реч при мъжете и жените, а по-скоро в начина, по който тя се поднася. Друг интересен факт е, че колкото по-агресивно говори една жена, толкова по-високо в партийната и политическа йерархия се издига тя. С малки изключения това не важи за мъжете, а точно обратното – най-агресивните оратори мъже се използват като машини, докато хората на по-високо ниво в йерархията говорят доста по-сдържано.

На базата на наблюденията, направени във втората глава се формират няколко основни извода:

1. Политическата реч в България търпи сериозна промяна от 1989 г. до второто десетилетие на XXI век. В началото на прехода политическото говорене е по-отчетливо агресивно, но и насочено по-сериозно към изказване на идеи. С времето този стил на говорене се измества от по-обрана, по-рафинирана реч, в която обаче най-често липсва конкретика и през която прозира криза на идеите. В политическото говорене навлизат клишетата, речта се опростява, посланията стават кратки и ясни, но най-често са на ниво битовизъм. За всичко останало се говори абстрактно и по принцип.

2. С годините агресивното говорене се превръща в норма и става все по-театрализирано, което в частност се проявява в това, че сериозно намаляват

случаите на физическа агресия сред българските политици. Представителите на партиите, които заявяват себе си като националистически, са тези, които най-често прибегват до крайни форми на речева агресия.

3. Най-чувствителните теми, които предизвикват езикова агресия, са обсъжданията на бюджета и други важни икономически и социални закони.

4. В България съществува особено отношение към турския и в не чак толкова голяма степен към руския език, което формулирахме в понятието „синдром на подчинения език“. Употребата на езиците, към които съществува този синдром в официална реч, е един от факторите, които отключват езикова агресия при политиците.

5. Езиковата агресия се изразява главно по два начина: а.) чрез употреба на чисти обиди, ругатни, пейорация, нецензурна реч и б.) чрез метафори и евфемизми – употреба на термини от различни сфери на живота (воено дело, медицина, изкуство, флора и фауна), които сами по себе си не носят агресивен оттенък, но употребени в контекста, се превръщат в оръдие на агресивна речева стратегия.

6. Агресивната реч е присъща не само за мъжете, но и за жените, и то в почти еднаква степен. Може да се открие известна зависимост между това колко агресивно се държи жената политик и нивото в йерархията, която успява да достигне – по-агресивните дами се издигат повече. Подобно нещо обаче не се наблюдава при мъжете политици.

ТРЕТА ГЛАВА

Третата глава на дисертацията е посветена на подробно изследване на стратегиите на езикова агресия в парламентарната реч на Украйна. Главата е структурирана по аналогичен начин на втората глава, където разглеждаме стратегиите на езикова агресия в българската политическа практика. Трета глава се състои от два големи подраздела – първият е посветен на общ преглед на

развитието на политическия език от началото на прехода (1991 г.) до 2018 г. Вторият раздел обръща внимание конкретно на причините за възникване на езиковата агресия в политиката и стратегиите за реализация на агресивното говорене.

В рамките на **първия раздел** става ясно, че нападките и обидите не са чужди на политиците в Украйна в периода от 1991 до 2018 г. По-голямата част от политиците се опитват да бъдат съдържани в изказванията си към своите опоненти, за да не дават поводи да бъдат привикани в съда. Затова пък в телевизионните тоук шоу програми много често се появяват примери за лични нападки, дори злостни и хомофобски изказвания. Но като цяло политическият дискурс е доста банален, нерационален и популистичен. Като пример за некоректно, наситено с агресия политическо говорене могат да бъдат посочени доста депутати и сред тях са Олег Барна, който в изказванията си демонстрира джандър нетолерантност, Надия Савченко заради нецензурния ѝ език, както и Олег Ляшко, който си позволява да се изказва по начин, унизяващ опонента му. Подобен стил на говорене би трябвало да е недопустимо за парламентарист. Качественото политическо говорене би трябвало да включва аргументи език на аргументите, на рационалната комуникация, на изясняване на политическия смисъл (позициите на политическите сили и смисълът на техните решения). Характерна черта на езика на украинските политици е, че дискурсът се запазва доста банален и популистичен. Затова пък преходът към емоциите е често явление. Неумението да се водят дебати, нежеланието да се чуе позицията на опонентите често довежда до агресивна емоционална лексика. Понякога това включва политически трик, който иска да ни покаже, че агресивен означава жесток, силен, уверен. Макар че в действителност агресията е проява на слабост.

Вторият раздел на трета глава си поставя за цел да изясни какво предизвиква езиковата агресия и как се изразява тя в периода 2014 – 2018 г. Основните теми, които провокират употребата на езикова агресия и тук, както и в

България, са теми свързани с чувствителни политически въпроси, в това число и въпроса за националния език на страната, обсъжданията на вот на доверие или недоверие на правителството, както и законите за бюджета на държавата. И тук, както и в българската политическа среда, установихме, че **популизмът** е един от най-големите генератори на езикова агресия. Откриваме, дори в по-голяма степен, отколкото в българската политическа среда, наличието на **синдрома на подчинения език**, който се проявява с пълна сила спрямо руския език, и е ипричина за чести изблици на агресивно говорене от страна на украинските политици, както и за прояви на физическа агресия.

Два са основните начини за реализация на езиковата агресия, установяваме при търсенето на отговор на въпроса как се изразява езиковата агресия в Украйна. Както и в България начините за изразяване на езикова агресия са два основни – чрез обиди, ругатни и пейоративни изрази или чрез метафори и евфемизми.

Като примери за първата голяма група агресивна лексика можем да приведем доста нецензурното „сега ще ви е*а в п**ката“, „Путин е х*й“ и далеч по-безобидното на този фон „мамка му“ или „да го духате“.

Употребата на метафори и евфемизми за реализация на стратегиите на езикова агресия са доста по-често срещани в сравнение с първата група, която споменахме. И тук, както и във втора глава на настоящата дисертация, са изведени няколко сфери от живота, термини от които се ползват в арсенала на агресивното говорене на украинските политици, а именно – военно дело, флора и фауна, медицина, изкуство. Примери за агресивна лексика, която използва метафори или евфемизми са „ръката ми сама посяга към пистолета“, „подводни мини“, „козел“, „патица“, „кокошарник“, „дауни“, „дебили“, „цирк“ и др.

Употребата на „ти“-форма и натрупването на отрицания се използва и в украинския политически език, както и в българския, като подход в агресивното говорене.

В третата глава, както и във втората, се обръща специално внимание на агресивното говорене според пола на ораторите. Макар броят на дамите в политиката на Украйна да е доста по-малък от този на мъжете, те по никакъв начин не отстъпват в степента си на агресия по време на защитаване на позиция или нападение срещу опонент. Наблюденията ни показват, че както и в българската политическа среда, така и в украинската, жените, които говорят подчертано агресивно, успяват да се издигнат в политическата и държавната йерархия много повече от тези, които са съдържани в изказванията си. При мъжете това правило не важи. Както и в България обикновено най-агресивно говорещите представители на партиите са тези, които се използват като машини за прокарване на горещите теми в дневния ред на обществото, но когато става дума за по-сериозни изявления и защита на трайна политическа позиция, се намесват по-умерените оратори. Изключение и тук, както и в България, и като пример можем да посочим лидерът на Радикалната партия, който можем да посочим като аналог на стила на говорене на Волен Сидеров.

В рамките на разглеждането на стила на говорене на жените и мъжете в украинската политика са представени и четири езикови портрета на конкретни политици – по два за дамите (Юлия Тимошенко, Надия Савченко) и за господата (Олег Ляшко, Олександр Вилкул).

Основните изводи, които можем да направим от наблюденията в третата глава са следните:

1. Речта на украинските политици в периода след разпадането на СССР и отделянето на Украйна като самостоятелна държава търпи промени, които са предизвикани както от промяната на политическата система, така и от навлизането на нов тип хора в политиката, които идват със своя език и манталитет. В Украйна е характерно говоренето в клишета и празнодумието – „напудрени“ фрази, зад които реално не стои съдържание.

2. Заедно с отварянето на политическата система за нови партии, в политическата реч навлиза ново явление – агресията. През същото време не са рядкост случаите на физическа саморазправа.

3. Едни от най-чувствителните теми, които предизвикват и най-сериозни изблици на езикова агресия, са свързани с независимостта на Украйна и украинския език.

4. „Синдромът на подчинения език“ в Украйна се проявява по отношение на руския език, употребата му от парламентарната трибуна нерядко предизвиква агресивна реакция от страна на най-патриотично настроените депутати.

5. Агресивното говорене на политиците в Украйна най-често е целенасочено, тоест по-често се използва инструментална, а не враждебна агресия. Начините, по които се изразява езиковата агресия, са: а.) ругатни, обиди, пейоративни изрази или б.) метафори и и евфемизми – думи и изрази, използвани с обиден или унизителен оттенък.

6. Агресивното говорене е характерна черта както за мъжете, така и за жените в украинската политика, като всеки от двата пола има определени особености при реализация на езиковата агресия.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Четвъртата глава от дисертацията е посветена на самите стратегии на езикова агресия в България и Украйна. На базата на наблюденията и изводите от предходните две глави се прави обобщение на видовете стратегии, които се прилагат в двете държави, формулират се понятията обект и адресат на езиковата агресия и се посочват приликите и разликите при реализация на стратегиите на езикова агресия в политическата реч на двете държави. Четвъртата глава се състои от три големи раздела.

Първият раздел на четвърта глава е посветен на формулиране и изясняване на понятията обект и адресат на езиковата агресия, чието съществуване се обуславя от необходимостта от съобразяване и моделиране на мнението на избирателите. *Обект* на агресивното политическо говорене са *непосредствено политическите противници*, а *адресат* – този, който трябва да бъде впечатлен от словесните битки, в случая това е *електоратът*, от чието мнение за дейността на парламентаристите зависи присъствието им във властта. Така, езиковата агресия на политиците се използва не само в естествено присъщите на човешките отношения две посоки – като стратегия за нападение на противника и като начин за защита (което е всъщност еднакво като цел и резултат – нанасяне на поражение на противника), но и в трета – впечатляване на избирателите, за да се повлияе върху формирането на мнението им. При различните речеви стратегии обектът на агресията (конкретният политик или политическа сила) и адресатът на агресията (обществеността, електоратът) са в различна степен фокусирани и в различна степен на приоритетност поставени като мишена на въздействие, но винаги присъстват и двата.

С **оглед на обекта** на речевата агресия се откроява *към какво е насочена* тя. Със съжаление може да се констатира, че и в двете страни тя в много малка степен е насочена към защита на позиция, без да се накърнява нечие достойнство и чрез настойчива и аргументирана защита на дадена политическа теза. Най-често ставаме свидетели на агресия, която няма нищо общо със защитавана теза и заемана позиция, и на нападки, които нямат нищо общо с политиката.

Атакува се *външният вид на опонента* – той е дебел, грозен, прекалено много внимание обръща на външния си вид или пък не обръща никакво внимание на външния си вид, нечистоплътен е и други подобни. Особено груби са атаките, които се базират на *личния живот* на опонента и са извлечени от лични познанства между обекта и субекта на изказването.

Друга форма на атака към опонентите е *причисляването им към определена група, към която се смята, че не е престижно да принадлежиш*. В зависимост от ситуацията и степента на емоционална нестабилност на говорещия, опонентът му може да бъде нападнат по линия на неговия произход – може да бъде наречен „селянин“, или да бъде използван груб израз, с който да бъде причислен към групата на хомосексуалистите, независимо от реалната му сексуална ориентация, като това се използва в негативен контекст. Друг начин на проява на езикова агресия чрез атака срещу личностни качества е *да се атакува мъжествеността при мъжете или женствеността при жените*. Най-тежката обида, която биха могли да получат мъжете в политиката, е да бъдат наречени „женчовци“ или с подобни думи, които подчертават липсата на твърда позиция по определен въпрос. Жените пък биват атакувани като „мъжкарани“, които са изгубили женственото в себе си в преследване на определена политическа цел.

С **оглед на адресата** на езиковата агресия може да се направи извод *защо се използва* тя. Както беше отбелязано, агресията първо се формира на ниво мислене и едва след това може да бъде вербализирана или облечена в действия. Що се отнася до политиката, бихме могли да посочим, че агресията често пъти е заучена, нарочно търсена и обработвана като стил на поведение, както се изучават тънкостите на официалния дрескод. Специални школи към отделните партии обучават кадрите си какво и как да кажат, какви мимики и жестове е добре да използват или да отбягват. Наблюденията ни от кулоарите на българския Парламент показват, че върли политически противници, които сипят един върху друг обиди от парламентарната трибуна, всъщност се държат като добри приятели в парламентарното кафе и по коридорите на Народното събрание. Това свидетелства, че „опорните точки“, както популярно се нарича общата партийна позиция и аргументите за нейната защита, вероятно се прилагат и при агресивното поведение на политиците, в това число и на жените. И че агресивното говорене в политиката не е просто неволно проявление на мисълта, а търсен похват за

уязвяване на политическите противници, чрез което се защитава дадена теза, постига се привличане на съмишленици или симпатизанти, увличат се хора, които се впечатляват от подобен тип поведение.

Вторият раздел на четвърта глава се фокусира върху създаване на класификация на видовете стратегии на езикова агресия, които се наблюдават в България и Украйна, а именно стратегия на скандала, стратегия на провокацията и стратегия на манипулацията.

Стратегията на скандала е изключително ясно отличима стратегия при политиците и в България, и в Украйна. Ораторът, когото приемаме да наричаме *скандалджия*, е този, който използва агресията като отдушник на емоциите си, без да се съобразява с мястото и времето, в което това се случва. Това е най-първичният тип оратор, който в най-малка степен проявява умисъл при агресивното си поведение, и за него можем да кажем „просто си е такъв“. Скандалджията проявява спонтанна агресия, която е непланирана, спонтанна реакция на определен дразнител. Най-често в ролята на дразнител влизат политическите опоненти със свои изказвания или текстове, записани в проектозакони. Агресивното говорене на депутата-скандалджия можем да характеризираме според проявата му като *директна активна вербална агресия*, при която човек може да заплашва, да ругае, да прави обидни забележки, да сгълчава, да упреква, да унижава, да се подиграва, да се присмива, да дразни. Крайната цел на директната активна езикова агресия е да стресира жертвата, да ѝ причини тревожност и/или да удари по самочувстието ѝ. Такива прояви можем да квалифицираме според целта им като *враждебна агресия*, проявена като нападение, но би могла да е и заплаха. Стратегията на скандала е насочена предимно към *обекта* на агресията (конкретната личност) и едва на второ място към *адресата* (обществеността).

Всички тези характеристики можем да открием в речта на оратора-скандалджия, както в българския, така и в украинския парламент. Наблюденията

ни показват, че той е и най-склонен към прояви на физическа агресия, които обаче неизменно са предшествани от вербални заплахи. Типичен пример за реализация на стратегия тип „скандал“ е изказването на Олександър Вилкул, в което той нарича опонентите си „уроди“: *„Послание към менталните уроди... Вие сте не просто вандали, а жалки страхливци...“*. В категорията „скандал“ попадат и голяма част от изказванията на Волен Сидеров, особено от зората на политическата му кариера: *„...Там има една проститутка, която беше играчката на най-различни мутри през годините – Мария Игнатова се казва, която сега се опитва да иронизира нашето поведение...“*

В групата на скандалжиите от българска страна можем да включим Волен Сидеров, Спас Гърневски, Веселин Марешки, Мая Манолова от времето, когато беше депутат, но и по-късно, наблюдавайки кандидаткметската ѝ кампания през есента на 2019 г. Начело на украинските скандалджии със сигурност бихме поставили Олег Ляшко, при когото обаче освен спонтанна агресия, откриваме и голяма доза театралност, тоест бихме могли да го отнесем към всяка една от следващите групи оратори. Освен него в групата на украинските скандалджии ще поставим и двете дами, за които говорихме по-рано – Юлия Тимошенко и Надия Савченко, както и Владимир Парасюк и Юрий Левченко, за чиито крайни изказвания, както и прояви на физическа агресия също споменахме неведнъж.

Приликите в стратегиите на ораторите скандалджии в Украйна и България са далеч повече от разликите между тях. Това е нормално да се очаква, тъй като в тази група се включват именно хора, проявяващи враждебен тип агресия, която има много сходен механизъм на действие не само при различните хора, но и при животните. Основната разлика между българския и украинския скандалджия освен в езика, разбира се, е честотата, при която езиковата агресия преминава във физическа. Наблюденията ни показват, че депутатите в украинския парламент доста по-бързо преминават от думи към дела, тоест от езикова агресия към физическа – бутане, дърпане и юмруци в парламентарната зала или в залите за

заседания на парламентарните комисии. Това явление не беше чуждо и на българския парламент в годините на прехода, но не се наблюдава в парламентарната зала в годините, които изследваме, а именно 2014–2018 г.

Вторият тип стратегия на езикова агресия, която можем да формулираме, ще наречем **стратегия на провокация**. Целта на този тип стратегия е да се предизвика агресивна реакция от страна на опонентите. *Провокаторът* е тип оратор, който можем да отличим в парламентите и на България, и на Украйна. В тази група се включват политици, които владеят агресията си и я използват само тогава, когато знаят, че ще извлекат полза от нея. Този тип оратор рядко проявява агресия в публичните си изяви спонтанно. Тоест при тях говорим за режисирана агресия, която се развива по определен сценарий, обикновено предварително подготвен от самия политик или със съдействието на специалисти от партията, към която той принадлежи. Тези особености позволяват да се заключи, че по вида на преследваната цел тази стратегия въплъщава по-скоро *инструментална агресия, насочена предимно към адресата* (обществеността, електората, доколкото цели дискредитиране на определена личност и/или политическа сила), но постигаща целта си *чрез обекта* на агресията (конкретната атакувана личност). Агресията, характерна за оратора-провокация, в зависимост от проявите си, е *директна пасивна и индиректна активна езикова агресия*.

Директната пасивна езикова агресия е отказ да се отговаря на другия, или пък изобщо да му се говори. Този вид езикова агресия се среща далеч по-рядко от активната както при украинските, така и при български политици през изследвания период – 2014–2018 г. Най-често директната пасивна езикова агресия се използва в случаите, в които е неудобно да се отговори на даден въпрос. В тези случаи поговорката „Мълчанието е злато“ се използва най-често в политическата практика, често съпроводена от изречения като: „Думите ви нямат нужда от коментар“, „Нямам намерение да коментирам лъжи“ и други подобни. Много често избягването на отговор на въпроса става чрез задаване на контра въпрос,

който обикновено съдържа в себе си нападка към опонента. Най-често това се случва в дебати на живо между управляващи и опозиция. В тези случаи опозицията пита управляващите защо не са решили даден въпрос, а най-честият отговор на управляващите е да попитат опозицията защо не е решила същия въпрос, когато е била в управлението. Примери за подобен тип агресия има и в българската, и в украинската политика.

Индиректната активна вербална агресия се изразява в разпространяване на клюки за другия или така нареченото „вадене на мръсни ризи“. В тази група бихме могли да причислим и така наречения „черен политически пиар“, чиято цел е не да изтъква качествата на дадена личност или партия, а да подчертава недостатъците на друга. Примери за подобен тип поведение приведохме по-горе, както от украинската, така и от българската политическа действителност. Само ще припомним за скандала, в който Надия Савченко беше обвинена в подготовка на атентат в парламента. В България най-емблематичният пример са разследванията на депутата Елена Йончева за роднински назначения или ходатайстване от страна на министри и за купуване на апартаменти на изключително занижени цени, които граничат с подарък от страна на определена фирма, от високопоставени личности в управляващата партия.

Провокаторът рядко си позволява да изпада в крайности като употреба на нецензурни думи и изрази. Обикновено съдържанието на агресия в речите на този тип оратор е внимателно подбрано и предварително дозирано, за да не преминава границите на обществено приемливия тон.

В групата на провокаторите в българския парламент спадат, освен Елена Йончева, Цветан Цветанов (*„Но когато вие искате само да рушите и само да създавате напрежение в обществото, това под една или друга форма не ви прави чест. Но това е ваше право и това е вашият профил на поведение, който демонстрирате, откакто имате сегашния си председател на БСП“*), Цвета Караянчева (*„Нормално ли е независимият президент Радев да не отиде на КСНС,*

а да отиде на вашия пленум?“), която обаче в ролята си на редови депутат имаше случаи на изпускане на нерви и повишаване на тон, заради което може да бъде причислена и към групата на скандаджиите.

В групата на украинските провокатори влизат Юлия Тимошенко („Президентът пусна всичките си кучета. Който ме напада, то е за да пази този корупционен режим и Порошенко“), която, както и Цвета Караянчева, можем да отнесем в по-ранните моменти на политическата ѝ кариера към групата на скандаджиите, Олександър Шевченко, Елена Бондаренко, Олександър Турчинов, Олександър Вилкул, който с изказването си на руски език от трибуната на украинската Рада за малко не предизвика ръкопашен бой в парламента, и други.

И тук, както при скандаджиите, разликите между българските и украинските оратори са минимални и се отнасят най-вече до темите, които се дискутират в рамките на речите на провокаторите. Приликите са далеч повече, а именно – предварително подготвена стратегия за нападение на противника, в която липсват или са сведени до минимум изрази, включващи обиди, ругатни и нецензурни думи, атака, която е предварително обмислена, цитиране на факти, които се използват за уязвяване на даден политически опонент с цел дискредитирането му или подриване на доверието в партията, към която той принадлежи.

Стратегия на манипулацията е третият обособен от нас тип стратегия, която е много сходна с провокацията. Двата вида стратегии обаче се различават по крайната цел, която си поставят. Ако целта на провокацията е да бъде уязвен противникът, като се предизвика ответна реакция и евентуален агресивен отговор, то манипулацията е стремеж да се нападне противникът по начин, който да не остави възможност за ответна реакция. Тоест, в зависимост от целта, която преследва, манипулацията е типичен *инструментален* тип агресия, насочен преди всичко към *адресата* на агресията.

Различни са и степените на емоционалност в речта на ораторите, които си служат двете стратегии. *Манипулаторите* са и много по-обрани при изказванията си и много по-рядко изпускат гласа си и повишават тон повече от това, което е необходимо, за да подсилят изказването си. Това са най-изкусния тип агресивни оратори, затова и се срещат най-рядко и в българската, и в украинската политика. Най-често манипулаторите заемат лидерските позиции в партиите, към които принадлежат, а ако не са председатели на партията, то са хора, много приближени до лидера, които биват използвани като говорители на дадената партия.

Манипулаторите се стремят да привлекат към себе си и да убедят в собствената си теза колкото е възможно повече хора. Дори в по-голяма степен от провокаторите избягват употребата на директна агресия и изрази като обиди, ругатни, думи с двойно значение, нецензурни изрази, тъй като изпускането на подобни изразни средства би могло да отблъсне, а целта им е да привлекат максимален брой поддръжници. Манипулаторите обикновено играят с тона си – повишаване и понижаване, артистични са при представяне на речта си, характерно за тях е насищане на изказването с отрицания на тезата, срещу която застават и наблягане единствено на положителните черти на тезата, която защитават. Тоест основният тип агресия, която можем да открием в речта на манипулаторите, е *индиректната пасивна вербална агресия* – типът агресия, при който се укрива дадена информация – в случая предимствата на тезата, срещу която се изказват, и недостатъците на тезата, която защитават. Тук отново трябва да направим уговорката, че оратор, когото можем да причислим само и единствено към една от трите групи, за които говорим, няма. Всички в дадени моменти преминават през някой от другите два типа оратори. Манипулаторите обаче много рядко влизат чрез тона си в групата на скандалджиите и обратното, докато много често провокаторите се изказват като манипулатори, валидно е и обратното – оратори, които са предимно провокатори, влизат в тона на манипулаторите. Явлението е абсолютно аналогично в българската и в украинската политическа среда. За да

бъде манипулатор, ораторът трябва да има сериозна политическа история и солидно образование, най-често политиците, които влизат в ролята на оратори манипулатори са преминали редица вътрешнопартийни или външни обучения, по време на които са обучени как и какво да говорят, както и какви са жестовете, с които да придружават речта си. Манипулаторите са универсалното оръжие на партиите, което обаче всички използват много пестеливо. Те не се хвърлят да защитават яростно най-наболелите обществени въпроси. Когато става дума за проблеми от подобен характер най-често се изказват скандалджиите. Провокаторите са тези, които се впускат в действие, когато е необходимо да се разбунят духовете в обществото, а манипулаторите са тези, които действат методично на принципа на китайската капка – с чести изказвания, но с агресия в малки дози.

Ако искаме да дадем чист пример за манипулатор в българската политика, то това би бил лидерът в сянка на ДПС Ахмед Доган. От българските депутати, които са действащи народни представители в периода 2014–2015 г., манипулатори можем да наречем Корнелия Нинова (*„...за обвиненията за симпатизант, член, та вече и зам.-министър на Костов, можете да се обърнете към г-н Борисов, който за подобни обвинения вече отговаря в съда. Поговорете си с него какви са последиците от подобни твърдения за него, за да не се нареждате до него“*) (която обаче често влиза и в ролята на провокатор), Цветан Цветанов, Кристиан Вигенин. Един от изкусните манипулатори в украинската политика е Юлия Тимошенко, макар често да се изявява и като провокатор. С натрупването на политически опит обаче тя все по-често успява, без да обиди директно, да внуши идеята си за лошите „други“ (*„Унищожиха банките, а Фондът за гарантиране на влоговете е оглавяван от партньор на Порошенко. Активи за 448 милиарда са оценени за 99 милиарда. Разликата кой ще я вземе? Кой ще заработи 300 милиарда и повече?“*). В групата на манипулаторите можем да поставим и хора като Олена Сотник, Антон Геращенко и др.

Третият раздел на четвърта глава разглежда нагласите на електората спрямо проявите на езикова и/или физическа агресия от страна на електората. Тези нагласи се изследват чрез анкета, която създадохме и разпространихме чрез социалните мрежи, между хора на възраст над 18 г. в България и Украйна. В него става ясно, че над 90% от анкетираните и в двете държави смятат, че проявата на физическа и езикова агресия от страна на политиците за неприемлива. Отново над 90 на сто от избирателите биха оттеглили доверието си от политик или партия, чиито представители прибягват често до агресия. Като агресивни обаче се интерпретират най-вече нападките, които касаят група от хората около анкетирания или самия анкетиран, по-голяма търпимост съществува спрямо проявите на агресия към трети лица.

Основните изводи от четвърта глава са следните:

1. Говорейки за езиковата агресия на политиците, би следвало да се различават нейният обект и адресат – те са различни лица или групи от хора. Под обект на агресията следва да се разбира непосредственото лице или група лица, към които е насочена тя, а под адресат на агресията – лице или група лица, които е предназначена да впечатли или върху които да повлияе речевата агресия, насочена към определен обект; тоест говори се срещу някого или нещо с цел да се предизвика реакция у трети лица.

2. Могат да се отличат три вида стратегии на езикова агресия: а) стратегия на скандала, б) стратегия на провокацията и в) стратегия на манипулацията. Всеки от тези видове се използва в зависимост от това за въздействие върху кого е предназначена – върху обекта или върху адресата на агресията. При това стратегията на скандала в по-голяма степен е насочена към обекта на агресията. Стратегията на провокация по-забележима е насочена към адресата, а стратегията на манипулацията – почти изключително към него.

3. Прекомерната езикова агресия не привлича избирателите, а напротив – в състояние е да ги отблъсне, дори принципно да подкрепят дадена политическа платформа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Заключението съдържа изводите и обобщенията, които са направени в рамките на изследването, а именно, че и в България и Украйна съществува агресивно говорене и агресивно поведение от страна на политиците. Речевата агресия в двете страни процъфтява след падането на тоталитарните режими: в България след свалянето на Тодор Живков, в Украйна след отделянето ѝ като самостоятелна държава. И в двете страни най-често езикова агресия се проявява при обсъждането на законите за бюджета, вот на недоверие на правителството, важни социални закони или такива, върху които е съсредоточен общественият интерес. Съществува изключителна чувствителност по отношение на употребата на език, различен от официалния в официална среда. За България този език е турският, а за Украйна – руският. Нарекохме този вид особено отношение „синдром на подчинения език“ и установихме, че той често е причина за изблици на езикова агресия от страна на политиците и в двете държави. При агресивното словесно поведение на политиците може да се разграничи обектът на агресията – *непосредствените политически противници, социални групи или общности*, от адресата на агресията – този, който трябва да бъде впечатлен от словесните битки, в случая това е *електоратът*, от чието мнение за дейността на парламентаристите зависи присъствието им във властта. Анализът на стила на говорене на политиците в България и Украйна и употребата на езикова агресия в речите, които произнасят от трибуната в парламента, в ефира на медиите или в социалните мрежи, позволява да се очертаят три типа ораторски стратегии, практикувани от три типа оратори – стратегия на скандала, на провокацията и на манипулацията.

Резултатите от проведената от нас анкета показват, че агресивното говорене на политиците е по-скоро неприемливо, а агресивното им поведение се заклеймява от над 90% от потенциалните избиратели както в България, така и в Украйна. Друг важен извод от анкетата е, че обществеността в България и Украйна е доста по-толерантна към агресията, която не е насочена директно срещу личността на избирателя или групата от хора, към която той самият принадлежи. Най-голям процент от хората определят като агресия именно нападките срещу тях самите или техни близки и се отнасят по-снизходително към нападки срещу хора от група, към която те самите не принадлежат. Като цяло това е и причината, поради която политиците избират да „продават“ политическите си възгледи чрез агресивно словесно въздействие върху електората – антагонизирането срещу „другия“ сплотява „нашите“ редици. На базата на тези резултати смятаме, че ако се създаде по-голяма чувствителност на хората към агресията въобще, а не само към тази, която е насочена пряко към тях самите, това вероятно би довело до значително намаляване на езиковата агресия при политиците, а вероятно и в обществото като цяло.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложенията към научния труд са две. Първото приложение съдържа въпросите и резултатите от анкетата за електоралните нагласи спрямо агресивното политическо говорене и поведение. Второто приложение е съставено от конкретните примери за агресивно политическо говорене — цитати от изказвания на български и украински политици, които са използвани в изследването.

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. Обобщаване на теоретичните знания в областта на изследванията на политиката, езика и агресията.

2. Задълбочено сравнително изследване на езиковата агресия в парламентарната реч на България и Украйна.

3. Открояване на характерните особености на женската и мъжката езикова агресия в политическата реч на България и Украйна. Жените и мъжете в еднаква степен са склонни да прибегват до езикова агресия. Характерното за дамите е, че колкото по-агресивни са в речта си, толкова по-високо в партийната и държавна йерархия успяват да се изкачат. Агресията им най-често атакува външния вид на опонента, докато мъжете са по-склонни да подчертават проблеми в личния живот или липса на мъжественост/женственост при опонента с цел да го уязвят.

4. Открояване на явлението „синдром на подчинения език“. Синдромът на подчинения език се изразява като враждебно отношение спрямо употребата, особено в официална среда, на език, различен от националния, към който съответният народ е имал някаква политическа зависимост във времето. Тази зависимост по отношение на самите езици обобщихме в понятията „подчинен език“ и „доминиращ език“. За България в ролята на доминиращ език в различни периоди от развитието на страната влизат турският и руският език, а в Украйна – руският език.

5. Формулиране на понятията обект и адресат на езиковата агресия. Под обект на агресията следва да се разбира непосредственото лице или група лица, към които е насочена тя, а под адресат на агресията – лице или група лица, които е предназначена да впечатли или върху които да повлияе речевата агресия, насочена към определен обект; тоест говори се срещу някого или нещо с цел да се предизвика реакция у трети лица. 6. Обобщаване на стратегиите на езикова агресия според целта и реализацията им и създаване на класификация за тях — стратегия

на скандала, на провокацията и на манипулацията. Всеки от тези видове се използва в зависимост от това за въздействие върху кого е предназначена – върху обекта или върху адресата на агресията. При това стратегията на скандала в по-голяма степен е насочена към обекта на агресията. Стратегията на провокация по-забележима е насочена към адресата, а стратегията на манипулацията – почти изключително към него.

7. Изводи за електоралните нагласи в България и Украйна спрямо употребата на езикова и физическа агресия в парламентарната реч, което дава възможност за анализ на причините и следствията от употребата на агресия от страна на политиците. Според резултатите от анкетите, които проведохме, над 90% от избирателите не одобряват употребата на агресия, но са по-толерантни към враждебно отношение, което не е насочено срещу тях самите или срещу членове на общността, към която те самите принадлежат. Изхождайки от тези резултати смятаме, че ако се обостри чувствителността на обществото към агресията като цяло, а не само към тази, която е насочена към определен кръг хора, агресивните прояви на политиците ще намалеят значително.

ПУБЛИКАЦИИ НА ДИСЕРТАНТКАТА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Синдромът подчинен език и проявите му в българската и украинската политическа среда, Алманах „Българска украинистика“, бр. 7, 2017 г.
2. Национализъмът като генератор на езикова агресия в България и Украйна, Сборник от доклади от Първата докторантска конференция на СУ, 2018
3. Езикова агресия на жените в българската и украинската политика, Сп. Българска реч, под редакция
4. Стратегии на езикова агресия в парламентарната реч на България и Украйна, сп. Българска реч, под редакция